

Szemes Péter

Ember az Őszben – Utassy József Őszvilága

Két üzenet-értékű választás is igazolja, milyen hangsúlyos szerepet szánt lírájában az *Őszvilág* verseinek Utassy József. Egyfelől e ciklus darabjai zárják második, *Csillagok árvája* című kötetét, másrészt a szerző élete végén összeállított, és a ma nevét viselő lenti versmondó-kör kiváló tolmácsolásában többhelyütt elhangzott estje is az *Őszvilág* címet kapta. Utóbbi 2008-ban Zalaegerszegen is hallhatta a Városi Hangverseny- és Kiállítóterem közönsége. Talán nem kell behatóbban szólni arról, mi táplálhatta fel és kiket perzseltek meg a *Zug március* költőjének parázs-szavai akkor – bizonyára világos –, inkább a verskötet kis csillagrendszerével szeretnénk most foglalkozni.

A *Csillagok árvája* mostoha sorsú könyv, melynek kálváriája Utassy keresztútja is, elmét roppantó, testet megtörő, ám a gerinc keménységét, a szellem glóriáját ragyogtató Golgota. Fényre-napvilágra vergődésének hét éve hét szűk esztendő. Minderről így vallott alkotónk Antall Istvánnak adott nagyinterjújában: „Amikor 1970. január 6-án már legépeltem a kötetemet, a 'Csillagok árvájá'-t, és nagy boldogan jöttem fel Pestre, hogy most kiadom és megjelenik, beadtam először a Magvető Kiadóhoz, ahonnan visszakaptam. Beadtam a Szépirodalmihoz, és onnan is visszakaptam azzal, hogy hagyjak ki 24-25 verset, és akkor mehet. Mondtam, hogy nem hagyok ki ennyit, mert az egész 56 vers, ebből nem lehet kihagyni 24 verset. Elhoztam onnan is a kötetemet. Idegesített a dolog, mert tudtam, hogy miről van szó, és miért nem adják ki. Bevitettem újra, amikor is azt mondták, hogy most már csak két verset kellene kihagyni és megjelenhet a könyv. Ebbe sem mentem bele, viszont megmondtam nekik, hogy melyik két versre gondoltak. Tényleg ezekről volt szó. Megköszöntem és elhoztam a könyvemem megint. (...) Harmadjára (...) sorokat kellett volna kihagynom, de nem mentem bele. Mondták, hogy ebbe bele fogok rokkanni. Akkor már tényleg kezdődött is a betegségem a sok kudarcélménytől. Nem kellett mást csinálni az emberrel, csak elvagdostni a fő ereit, és taccsra van téve.”

A végül 55 verssel megjelent *Csillagok árvája* negyedik ciklusa az *Őszvilág*. 13 darabja – a kötetegész megcsonkítása ellenére is – világos kiállítás a „szentséges nagy forradalom” igazsága, a mártírok emlékének tisztasága és minden, az egyén életfolyamára gátakat építő, boldogulását tönkre tenni kívánó, gonosz és ártó szándékú hatalom ellen. Szellemi-erkölcsi iránytűje az *Ars poetica* József Attilája:

„Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolgálta ostobát.

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszege se szolgállok aljas,
nyomorító hatalmakat.

Nincs alku – én hadd legyek boldog!
Másként akárki meggyaláz
s megjelölnek pirosló foltok,
elíssa nedveim a láz.”

Már az *Őszvilág* felütésében, a *Hanyatlásvégi nyárban* érzékletesen festi Utassy, miként veri szét az új rezsim a kert, a szűkebb pátria nyarak érlelte értékeit: lefejezett napraforgók, fölnégyelendő krumpli, detronizált mák, virágletétel, gyümölcsseleste – dúlásuk nyomai. Ez maradt a „kezdetben kegyeske” zsarnok ígéretéből. S a nap keréketörésével beköszöntő, sötétbe boruló új világ nyertesei: „besúgó nádas”, „címerárulás”, „gúlába” gyámuló kukoricás – a besúgók, az árulók, a gyávák. A törpén törpék kiszolgálóinak típusai, akiknek – tudjuk – sehol a világon nincsen becsülete. Mint amilyen az Utassyt is megfigyelő, Stimecz fedőnév mögött megbúvó ügynök, a József Attila-díjat is kiérdemlő András Sándor, aki – mint Szokolczay Lajos mondja – „íróságát”, amelyet gyomorforgató akarnokság és tökéletes dilettancia lengett be, a jelentések megfogalmazásában élte ki”.

„E zöld társadalomban
mindegy: Z elvtárs, X úr.
Egyikben sincs gerinc, csak
hitvány előgerinchúr!” – írja költőnk a *Balaton képe*slapokban.

Az általuk „megaláztak és megszorítottak” számára pedig a naplementtel nemcsak az élet lett nehéz, de otthontalanná lett a haza is, száműzöttekké váltak saját szülőföldjükön. Nem véletlenül merül fel az *Amerre a nap lejár*ban a menekülés, az emigráció gondolata: „Ifjú bakancs és őzikelábnymom / remeg át előttem a határon. / Johnny-vá itt lényegül át János!”, hogy aztán a mégis-morál kerekedjen felül: „Hazám a halállal is határos!” és „nincs határ, ami engem határol!” A maradás, a röghöz halálig-hűség vállalása előbb szomorú beletörődést – varjúhodást, szeptemberedést – vált ki: „Hiába himnuszolsz, haris! / Kilakoltatták szavam is. / Égüres immár minden ének, / szomorú vagyok, szomorú, / csillagom nagy csönd, s még abban is / perceg a szű, perceg a szű. / Némulj el, nagyon fájsz, haris! / Honvágy kínoz hazámban is.”, hogy aztán belőle hajtson a felmutatott minták maganca. Egy későbbi, ám tematikájában mindenképp ide kívánczó, s az utolsó kötet, az *Ezüst rablánc* „a pesti srácok és budai suhancok szabadságharca előtt” fejet hajtó, *Csillagra zárt egék alatt* egységét meghatározó nagy versét, az *Októbert* mindenképp meg kell itt említenünk:

„Rothadt rózsák a kertben,
deresen, megdermedten,
rothadt rózsák a kertben.

Ősz fű leng, minden kihalt, vén,
te pompázol csak, krizantém,
ősz fű leng, minden kihalt, vén.

Szél ama suhanc-sírokat
ölelgesd, becézd, simogasd,
s csókold, aki ott sírogat!

Mert fakítja forradalmad
fényét, ki hallgatván hallgat,
fakítja forradalmad.

Ünnepek ünnepe: tüntess,
ha kell, hát bitangot büntess,
tüntess, Október, tüntess!”

A *Zúg március* tüze, lobogása lángol fel itt, hirdeti a *Paradicsomi tűzmadár* cella-magányán, a *Csil-lagra zárt egek alatt* leláncolt titán-ivadékának számkivettségén túl a jobbák közösségét, testvéri összetartását. S hogy a pusztuló, letiport kertben is ragyoghat virág – ami nemcsak a gyászé, a reményé is. A Szervátiusz Jenő *Cantata Profanája* ihlette *Akár a szarvasok* a prédává, üldözött vaddá tettek – tisztaságból táplálkozó – együttes ősejét szegezi szembe a fenyegetéssel: „Házunkból kimartan, hazánkából kiverten, / agancsunk boronál csak a kék hidegben. / (...) / Kilencen? Kilencszázkilencvenkilencen! / S úgy sokasul a szám, immár Négy milliárd / fölött inog, lobog, veresedik a bárd. / Ezüst Öreg! ha ránk szarvasok szaván szólsz, / halld meg hát az Arany Szarvasifjúságszót: / NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! / csak tiszta forrásból, / csak tiszta forrásból.”. És a Kilencek költőire tett utalás még egy fontos üzenettel bír, amit a nemzedéki csoportból Kiss Benedeknek dedikált *Száll az ének* tovább erősít: a mű csak a mindenség mércéjével mérhető, túléli a jelentéktelen szatrapákat, a kérészéletű sorsroppantókat és még mindig világlik, mikor amazoknak már az emléke is elporlad. A ciklus címadó versében ekként mintázza ezt Radnótival:

„Ragozhatom a létigét
létem hamleti szélínél.

Ragozgom:
meghalni nem lehet!

Ha ez a kő itt pogány oltár,
akkor én hiszek ebben a kőben.

Csillaggal kiszemelt költő
voltál!

A sövény pusztul,
Fanni időtlen.

Rét rongya immár,
pipacsod is rohad.

Rigók borzongatják a bokrokat.
Ősz van.
Őszvilág.”

S a nagy előd után, végül az egység tengelyében, mint saját, sosem roppanó gerincét, önmaga megrázóan szép és őszinte példáját is felmutatja – bűvkört rajzolva a harmadrangú diktátorocskák, az ostoba cenzorok, a besúgók és más talpnyalancok ellen. Maga lesz az *Ember az őszben*:

„Dióverőfény. Rezgőnyárfa
idegösszeroppanása.

Sisakból makk, emberfej pottyán.
Hitfogyatkozás játszik napommal.

Koppanás, csönd: ez lett a ritmus.
Mezőn új csaták csontja virít most.

Győzelem?! Harminc ezüsttel győztek!
Énekelem hát: júdás idő ez,

s úgy meredek a kereszt fiára,
kiroppan bogyószemem világa.

Csoda nincs! Lám, a sós vér is felforr:
tréningezik velem a terror,

ördögszekerek után köttet,
csúfolja testemmel a Földet.

Fogadna fiának is: ha élve
törhet az idő kerekébe.

De alku sincs! hát hosszú hajammal
sőpreti avar forradalmam.

Süvíts, süketíts Hatalmi Lárma,
véniíts Hetvenhét Tornyodba zárva:

ellened én, Ember az őszben,
immár halálíg levetkőztem.”

Nagy Kálmán: Nyitott ablak - 2003

